

Відгук

**офіційного опонента доктора філософських наук,
професора кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка О.І.Предко**

на дисертаційну роботу Л.В.Компанієць

**«Філософсько-релігієзнавча рецепція реінкарнації у містичному просторі
культури», подану на здобуття наукового ступеня**

доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11. – релігієзнавство

Сьогоднішній злам стереотипів мислення актуалізує проблему пошуку нових духовних орієнтирів. В цьому контексті особливого значення набуває проблема осмислення духовних обріїв філософсько-релігійної спадщини містиків, в якій яскраво відсвічуються можливості людини, її сенсожиттєві виміри, її самовизначення та самоздійснення. Ідея містичного відноситься до розряду проблем, які не відійшли нині на периферію наукового інтересу. Я б навіть сказала, що означена проблема перебуває у стані «перманентної актуалізації». Дослідники час від часу виявляють до неї неабияку цікавість. І зовсім небезпідставно. Адже і сьогодні проблема людини, духовності залишається важливим джерелом акумуляції смислів та ціннісних орієнтацій, а, отже, спроможна задавати ритм та вектор розвитку сучасного суспільства. Причому мова йде про різні варіативні стратегії прояву глибинних підвалин містичного, один з яких окреслюється поняттями на кшталт — креатив, духовність, самоздійснення, інший - деструктив, конфлікт, упередженість тощо.

Актуальність теми зумовлена проблемою пошуку тих духовних орієнтирів, які б уможливили формування нової парадигми світосприйняття. Адже людина, перебуваючи в самопізнанні та самотворенні, шукає все нових і нових можливостей реалізувати свої сутнісні сили, прагне виконати своє

життєве призначення і тим самим здійснити процес самоствердження та самовиповнення. У цьому дійстві задіяні всі сутнісні сили людини і, зокрема, такий феномен її смислоствердження як ідея реінкарнації., завдяки якій людина не лише переживає своє «Я», а й прагне вийти за його межі.

Вибір теми є цілком виправданим. Дослідження феномену реінкарнації заслуговує, можливо, і не на одну кандидатську та докторську дисертації. З іншого боку, авторка не обмежується - і в цьому основна перевага її роботи - розглядом якогось одного аспекту заявленої теми. Осмислення проблеми реінкарнації ставиться в контекст порівняння з такими феноменами як передіснування, воскресіння тощо - такий кут зору дозволяє дисертантці багато в чому розвінчати міфи щодо принципової «різності» світоглядів Заходу та Сходу.

Л.В.Коломієць чітко визначає мету свого дослідження - подати філософсько-релігієзнавчу концептуалізацію ідеї реінкарнації як релігійно-культурного феномену через вияв його історично конкретних та інваріантних філософських смислів. З огляду на це, вибір теми дисертаційного дослідження є не тільки цілком логічним і доцільним, але й зумовлює його наукову новизну. Остання полягає, насамперед, у тому, що вперше в українському релігієзнавстві запропоновано філософську концептуалізацію реінкарнації, яка подається як базова ідея та універсальний концепт, який є одвічно іманентним людській свідомості, в силу чого вона в редукованій, латентній чи актуальній формі присутня впродовж усієї людської історії - у релігійній та нерелігійній свідомості. Власне, феномен реінкарнації виступає універсальним алгоритмом, що маніфестується як в релігійному, так і в секуляризованому варіантах.

Структура дисертації є логічно виправданою і відповідає поставленим завданням, які орієнтовані на всебічний аналіз предмета дисертаційної роботи, на заглиблення в суть основних його проблем, на можливість широких наукових узагальнень. Л.В. Компанієць доволі прискіпливо розробила понятійно-категоріальний апарат дослідження. Нею не лише розглядаються, але й з'ясовуються взаємозв'язки між усталеними поняттями. Дисертантка

намагається дати наукові дефініції низці понять, які використовуються в сучасній філософській, релігієзнавчій, теософській літературі. В результаті всебічного аналізу на рівні їх етимологічної реконструкції встановлено смисловий збіг ідеї реінкарнації та воскресіння. Концептуальний аналіз дозволив виявити історичні корені поняття «реінкарнація», визначити епіцентр, його смислове джерело в контексті латино-грецької традиції. При цьому Л.В.Компанієць підкреслює, що антична культура представила світові цілий комплекс термінів, що відображають суть даного явища. Саме такій висхідній засаді розгляду проблем підпорядковані всі складові компоненти основного змісту дисертації, у вступній частині якої дисертантка окреслила те коло завдань, в якому знайшли відображення цільові орієнтири дослідження з їх методологічною, предметно-об'єктною, теоретико-практичною та науковою визначеністю.

Дисертантка залучає до свого дослідження твори багатьох українських, російських та західноєвропейських мислителів, що дало змогу виявити основні впливи та взаємовпливи в цій царині. Л.В.Компанієць демонструє широту свого філософського кругозору, добре знання джерел, вміння працювати з ними, здатність до теоретичних узагальнень, порівнянь і аналізу. Такий різнобічний підхід до осмислення проблеми реінкарнації дав можливість констатувати, що даний феномен черпає смисли не тільки з уже упорядкованого соціокультурного устрою, але й з безперервного, континуального, архетипового. Після включення певних смислових шарів в соціокультурну тканину через реінкарнацію у її метаморфозному полі залишається ще смисловий потенціал, який може реалізовуватися в нескінченному розмаїтті соціокультурних структур. Тим паче, гуртуючись на багаторівневості буття, реінкарнація розкриває множину смислів. Тому й, розгортаючись у функціональному оприявленні як процес, вона несе в собі смислову зарядженість для здійснення майбутнього й пов'язана з іноваційними процесами в культурі. На відміну від інших базових концептів духовної культури, реінкарнація має достатньо гнучку смислову структуру, охоплюючи всі аспекти історичного

процесу.

Л.В.Коломієць, схоплюючи ідею реінкарнації на вістрі герменевтичного, концептуально-семантичного, екзистенційного осмислення, презентує її як універсальну ідею, яка долає світоглядні межі культур (релігійні, християнські, філософські). Як методологічний орієнтир в дослідженні сформульовано тезу про те, що реінкарнація, будучи міфологічно-релігійним феноменом і функціонуючи в сфері сакрального, стає водночас органічною складовою культурно-історичних комплексів різних епох, відбиваючи одну з найбільш хвилюючих людство турбот - проблему майбутнього. Тільки в межах такого духовного утворення, як реінкарнація, в якому центральним мотивом є ідея «спасіння», могли скластися переконливі для людини версії життя після смерті та оновленого світу після кінця старого, в яких — завдяки катарсичному переживанню - трагічне трансформувалося в гармонійне. При цьому ідея реінкарнації завдяки властивим їй когнітивній та евристичній функціям вирізняється певним конструктивним потенціалом, який виявляє себе у продукуванні нових ідей, що здатні впливати на нові тенденції історичного розвитку. В своїй рухливій іпостасі реінкарнація конструює смислообраз, в якому іноді доволі парадоксально поєднується ідея і чуттєвий образ. До речі, тут образ і поняття перехрещуються, але ніколи не зливаються. Формується певний тип символізму як породження індивідуальної свідомості. Він надає соціокультурній системі статусу відкритості для діалогу культур, зберігає рухливу стійкість і багатомірність культури.

В теоретичному плані результати проведеного дослідження уможливають їх методологічне використання при аналізі широкого кола феноменів філософської культури. В практичному плані основні положення і висновки дисертації можуть бути використані під час викладання курсів з філософії, філософської антропології, культурології, релігієзнавства. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає також у можливості використання його висновків у розробці духовних концепцій виховання молоді.

Даний проект концепції реінкарнації в системному викладі демонструє

ознаки розвитку і завершеності, чітко відстежуються ознаки розширення кола наукових інтересів дисертантки, діалогічність процедури постановки проблем, відкритий характер дослідження. Висновки дисертаційного дослідження обґрунтовують положення його системності, що свідчить на користь його цілісності й водночас термінологічної відкритості, що, безперечно, спонукає до творчих пошуків, дискусії.

Відзначаючи безсумнівні здобутки дисертантки, все ж потрібно зауважити наступне:

1. Заявлена тема дисертаційного дослідження значно ширше її змістовного розгортання. В роботі, в основному, звертається увага на європейський аспект проблеми, що й необхідно було вказати. Також невдала назва п'ятого розділу. «Екзистенційно-онтологічні виміри ідеї реінкарнації». Вона не вписується в загальну канву тематизації інших розділів.

2. Деякі положення дисертаційної роботи носять доволі загальний характер. Скажімо, авторка дисертаційного дослідження трактує містику наступним чином: «Містика презентується як багатогранний феномен духовної культури, культурна універсалія, що має безліч форм свого здійснення, що включає в себе релігійні, теософські, містичні, філософські вчення і доктрини»(с.138). Однак під подібне визначення можна підвести не один феномен духовної культури людства. Тим паче, в дослідженні не розмежовуються такі поняття як «містика» та «містицизм». Вважаю, що дані поняття відрізняються певними смисловими відтінками. Зазвичай містичний феномен включає дві складові — практичну і теоретичну. Містичні практики вирізняються інтенсивним переживанням Абсолюту. З одного боку, ми маємо вчителя-засновника, який вже отримав певний містичний досвід та прагне його передати іншим, а, з іншого - учня, який прагне набути містичного переживання. Саме на цьому етапі виникає містицизм як концептуальне, теоретичне узагальнення містичної практики, як певна релігійно-філософська концепція.

3. Л.В. Компанієць схильна інколи зловживати схематизмом. При цьому

на сторонній план відходить та безпосередність (подія, процес, особа тощо), яка становить серцевину реінкарнації (в дисертаційній роботі даним феноменом виступає містика). Дійсно, якщо ми зупинимося лише на феномені містики, то побачимо, наскільки варіативно цей феномен сприймається прихильниками різних філософських, релігієзнавчих парадигм. Яке змістовне наповнення феномену реінкарнація? Чим зумовлено виникнення цієї ідеї? Що являє собою реінкарнація як архетип? Відповіді на ці питання корелюються із відповіддю на запитання: «Яким чином можна досягнути стану просвітленості, певної цілісності завдяки реінкарнації?» Безперечно, відповіді на ці запитання залежатимуть від розуміння людиною вічності та абсолютної цінності, що доволі варіативне в різних релігійно-філософських концепціях. Тож з філософсько-релігієзнавчої позиції було б надзвичайно цікаво відстежити й порівняти ці варіації як в ретроспекції, так і в інформаційно та технологічно перенасиченій сучасності. Л.В.Компанієць звертається до осмислення реінкарнації в контексті теософського руху, започаткованого О.Блаватською, яка здійснила своєрідний синтез езотеричних доктрин світу, вважаючи свою теософію вершиною світової релігійної думки. В цей синтез увійшло й уявлення про реінкарнацію - втім, воно згодом було звульгаризоване, щоб бути зрозумілим для західної людини, яка цікавиться «окультними науками». В цьому вигляді доктрина реінкарнації «дала» про себе знати в рухах на кшталт «New Age» та в сучасних буденних уявленнях про перевтілення. Люди досить часто звертаються до гіпнотерапевтів із проханням ввести їх в стан гіпнозу з тією метою, щоб вони згадали своє попереднє життя. Уявлення про перевтілення увійшло до масової культури: популярними стали тести, які відповідають на питання, хто ким був у минулому житті, лунають піст на кшталт «Хорошую религию придумали индусы, что мы, отдав концы, не умираем насовсем» (В.Висоцький) та ін. В цьому ж контексті потребує уточнення проблема взаємозв'язку процесу реінкарнації з такими конструктами як духовність, псевдодуховність.

4. Поза увагою дисертантки залишився значний пласт культури, який у

свій час викликав значний резонанс серед широкого загалу. Мається на увазі трансперсональна психологія. Засновник трансперсональної психології С.Гроф (до речі, нещодавно він відвідав Київський університет імені Тараса Шевченка, прочитавши лекцію на факультеті психології), вважає факт наявності реінкарнації не просто предметом віри, але фактом, що можна емпірично довести. Чесько-американський вчений пропонує емпіричне дослідження, яке б відповідало всім вимогам верифікованості, прийнятими у західній науці. Зокрема, С.Гроф вважає, що існують дані, які свідчать на користь ідеї реінкарнації, зокрема, спонтанні спогади про минулі життя у дітей, спонтанні або штучно викликані спогади про минулі життя у дорослих, тибетські практики, пов'язані з перевтіленням (маються на увазі пошуки втілених в дітей померлих вчителів - тулку, далай-лам). Яке відношення авторки до даної проблеми? Який існує зв'язок між концептом несвідомого та феноменом реінкарнації?

5. На с.290 Л.В.Компанієць зазначає: «Яскравий представник ранньої патристики, засновник філософії християнства не тільки продовжує лінію спадкоємства ідеї реінкарнації, але яскраво її ілюструє». Втім, потрібно зазначити, що на відміну від античних мислителів, зокрема Піфагора, розуміння реінкарнації Орігеном дещо відрізняється певними смисловими нюансами. Він розглядав реінкарнацію в тісному зв'язку із процесами руйнування і творення світів на кожний із світів (еонів) душа має одне народження і в наступному світі вона отримує таке тіло, яке заслужила під час життя в минулому - саме тому душі не жили в цьому світі і не можуть «згадати» своє попереднє життя тут.

6. Незважаючи на продемонстровану методологічність мислення, Л.В.Компанієць дещо несистематизовано проводить аналіз бібліографічних джерел з тематики дисертаційного дослідження. Адже справа не в тому, щоб перерахувати, хто і що сказав з проблеми реінкарнації, містики. Важливо здійснити типологізацію поглядів мислителів, виділивши попередньо її критерії. На тлі значної кількості залучених дисертантом джерел, список яких

загалом складає 308 одиниць, поза науковим дискурсом дослідження залишилися праці Е.Андерхіл, Н.Жиртуєвої, Р.Елвуда, М.Кеплен, М.Мурашкіна, А.Сафронова, Є.Торчинова, Д.Холлінбека та ін., які б, безперечно, змістовно збагатили б дисертаційне дослідження.

7. У роботі зустрічаються повтори (с.83, 90), на жаль, мають місце граматичні помилки, стилістичні огріхи (с. 24,29,30,33,34,36,37,40,58 і тд.).

Проте висловлені зауваження не ставлять під сумнів усього позитиву, напрацьованого в розвідці, і вони суттєво не вплинули на результати роботи.

Автореферат та наукові публікації у достатньому обсязі відображають зміст дисертації. Положення новизни достатньо обґрунтовані. Висновки дисертації є достовірними. Вони аргументовані принципами і методами дослідження, багатством матеріалу, переконливим викладом, фаховим філософським підходом і рівнем розгляду. Дисертація представляє собою самостійне, цілісне, завершене дослідження.

Отже, дисертація Лілії Василівни Компанієць «Філософсько-релігієзнавча рецепція реінкарнації у містичному просторі культури» є самостійним науковим дослідженням, що повністю відповідає вимогам п. 11 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11- релігієзнавство.